

Kudělka, Viktor

Slovinská literatura a romantismus

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná. 1973, vol. 22, iss. D20, pp. [273]-286

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/107878>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

VIKTOR KUDELKA

SLOVINSKÁ LITERATURA A ROMANTISMUS

Ve shodě s evropským i americkým trendem literárněvědného bádání pokoušela se i jugoslávská literární věda v posledních dvou desetiletích o nový rozbor starých pojmů — *romantismus*, *romantika*, *romantický* — v některé z jednotlivých národních literatur (srbské, chorvátské, slovinské) a na sklonku šedesátých let učinila první závažnější pokus postihnout problematiku romantismu z hlediska jugoslávské literatury jakožto mnohonárodního celku.¹

¹ Srov. zejména Aleksandar Flaker, *Prilog problemu romantizma*, Umjetnost riječi 3 (1959), str. 39—48, knižně v souboru Aleksandar Flaker—Zdenko Skreb, *Stilovi i razdoblja*, Zagreb, 1964, str. 193—211. Ivo Frangeš, *Evropski romantizam i hrvatski Preproci*, Kolo 1966, br. 8—10, str. 526—561. Krešimir Georgijevič, *Romantizam kod Hrvata*, Letopis Matice Srpske 134 (1958), knj. 382, str. 295—314. Salko Nazečić, *Romantizam kod Hrvata*, Beograd 1960. *Hrvatskaja književnost prema evropskim književnostima*. Izdanje Instituta za nauku o književnosti. Uredništvo Aleksandar Flaker i Krunoslav Pranjić, Zagreb 1971, zvl. kapitolu *Književnost hrvatskog preporoda prema evropskom romantizmu*. — Miogard Popović, *Istorija srpske književnosti: Romantizam I*, Beograd 1968, 378 stran. *Epoha romantizma*. Srpska književnost u književnoj kritici (Sborník studií a esejů. Uspořádal Zoran Gluščević), Beograd 1966, 453 stran. Salko Nazečić, *Romantizam kod Srba*, Beograd 1960. — Z české a slovenské produkce srov. zejména Jan Patočka, *Romantismus, romantika, romantický a příbuzné pojmy*, Divadlo 20 (1969), str. 1—5. Vladimír Svatoň, *Romantismus — problém stále otevřený*, Plamen 5 (1963), str. 100—105. Felix Vodíčka, *Ke sporům o romantismus, zvláště Máchův*, ibid. 4 (1962), str. 101—108, knižně v autorově souboru *Struktura vývoje*, Praha 1968, str. 268—299. Týž, *Genese romantického hrdiny v české literatuře*. Příspěvek k otázce specifčnosti českého romantismu, in: *Československé přednášky pro IV. Mezinárodní sjezd slavistů v Moskvě*, Praha 1958, str. 311—331. Rozšířená verze v autorově souboru *Cesty a cíle obrozenecké literatury*, Praha 1958, str. 149—202. *Realita slova Máchova*. Sborník studií. Praha 1967. Karel Krejčí, *Heroikomika v básnictví Slovanů*, Praha 1961, Milan Pišút, *Slovenský literární romantismus, jeho vznik, vývin a charakter*, in: *Československé přednášky pro IV. Mezinárodní sjezd slavistů v Moskvě*, str. 333—343. Týž, *Problematika Slovanstva v slovenskom literárnom romantizme*, in: *Československé přednášky pro V. Mezinárodní sjezd slavistů v Sofii*, Praha 1963, str. 207—212. — K problematice romantismu v ostatních slovanských literaturách srov. zejména Petar Dinekov, *Problemat na romantizma v bolgarskata literatura do osvoboždenieto*, Slavističen sbornik II, Sofia 1958, str. 51—87. S. V. Nikoľskij, A. N. Sokolov, B. F. Stachejev, *Nekotoryje osobennosti romantizma v slavjanskich literaturach*, Moskva, str. 3 až 50. P. K. Volin'skij, *Ukrajinskij romantizm u z'jazki z rozvitkom romantizmu v slov'janskich literaturach*, Kiiv 1963, 52 stran. Kazimierz Wyka, *Historia literatury polskiej I: Romantyzm*, Warszawa 1954. Zdislav Libera, *Z problemów sentymentalizmu w literaturze polskiej*, in: *Z polskich studiów slawistycznych*. Prace historyczno-literackie na IV. międzynarodowy kongres slawistów w Moskwie 1959, Warszawa 1958, str. 163—180. Přehled nejvýznamnějších příspěvků o problematice polského romantismu v souvislosti s dílem Mickiewiczovým přináší kriticko-informativní stať *Nové příspěvky k mickiewiczovské problematice*, Slavia 26 (1957), str. 617—651. — Z dopisné produkce zahraniční srov. zejména Hans Mayer, *Problemi proučavanja ro-*

Studovat vývoj a proměny romantismu v kterékoli oblasti slovanského jihu znamená obrátit pozornost od problematiky tzv. velkých literatur, které bývaly tradičně ohniskem literárního dění a uměleckých výbojů, k literárnímu procesu malých a tehdy většinou nesvobodných národů, které v první polovině 19. století teprve hledaly cesty a způsoby, jak se vymanit z kulturního provincialismu, jak rozšířit dosavadní obzory a vydobýt domácí literární tvorbě širší mezinárodní prostor, z jehož myšlenkového proudění by se mohla odrazit a pak se do něho jako aktivizující činitel znovu vrátit. Znamená to dále přihlídnout ke všem specifickým funkcím, které tyto literatury musely plnit v národním a společenském životě své doby. Posléze, nikoli však na posledním místě, předpokládá studium jihoslovanského romantismu i důsledný zřetel k domácí slovesné tradici, která měla pro formování romanticky orientované literární tvorby nemenší význam nežli dříve tolik zdůrazňované zahraniční podněty a vlivy.

Přípravný komitét pro VII. mezinárodní sjezd slavistů (Varšava 1973) stanovil problémy romantismu ve slovanských literaturách jako hlavní literárněvědné téma sjezdového jednání, vymeziv čtyři základní problémové okruhy, k nimž by se pozornost badatelů měla soustředit především: romantismus jako problém srovnávací; moderní metody jeho interpretace v souvislosti se společenským a národním životem v jednotlivých slovanských zemích; vztah romantismu k předchozí etapě literárního vývoje (osvicenství, preromantismus); dědictví romantismu v pozdějších vývojových obdobích.² Tak se problematika romantismu, která na posledním sjezdu (Praha 1968) ustoupila poněkud do pozadí před zkoumáním období novějších, dostává znovu do středu pozornosti literárněvědné slavistiky.

Obrátil jsem pro začátek pozornost k literatuře *slovinské*, a to nejen proto, že je mi v současné době studijně nejbližší, ale také a zejména z toho důvodu, že otázky romantismu v literatuře tohoto malého, půldruharmilionového národa zůstaly na všech čtyřech poválečných sjezdech (Bělehrad 1955, Moskva 1958, Sofia 1963, Praha 1968) stranou mezinárodní pozornosti, omezivše se pokaždé na ojedinělé příspěvky badatelů slovinských.³

Slovinská literatura byla a je dodnes literaturou malého národa, jehož existence visela po staletí téměř na vlásku. Vzhledem k tomuto trvalému existenčnímu ohrožení vystupovala téměř po celou dobu jejího vývoje značně do popředí funkce národně mobilizující a výchovná — patrně mnohem více nežli třeba v literatuře české a slovenské. A tato funkce upevňovat vědomí a sebevědomí národního celku se nejjednodušeji dostává do konfliktu s vlastními uměleckými a poznávacími hodnotami literární tvorby. Mnohá díla, figurující co do skutečného významu spíše na okrajích literárního dění, bývala brána v ochranu a nekriticky přeceňována jenom proto, že byla psána slovinským jazykem a prostoupena národně mobilizující nebo výchovnou tendencí. A naopak díla, která se pokoušela tuto v podstatě obozenceckou osvětářskou koncepci překonat, ať už srovně střízlivým pohledem nebo krutě a výsměšně demaskující satirou či tragickým životním pocitem jedince vystaveného neřešitelným životním rozporům, narážela neustále na nepochopení a houževnatý odpor. To je ta druhá, méně sympatická tradice slovinské literatury, tradice, která právě v období romantismu zabránila závčas rozpoznat genialitu Prešernovu a později Cankarovu a která neblaze zasáhla i do nejednoho z tvůrčích osudů

mantizma, Umjetnost riječi 7 (1963), str. 5—30. René Wellek, *The Concept of Romanticism in Literary History*, Comparative Literature 1 (1949), str. 1—23, str. 147 až 172, knižně v souboru *Concepts of Criticism*, New Haven, Connecticut, USA 1963. Srov. též srbocharvátský překlad studie pod názvem *Pojam romantizma u književnoj istoriji* v knižním souboru Rene Velek, *Kritički pojmovi*, Beograd 1966, str. 96 až 148, s podrobnou bibliografií západoevropské i americké literárněvědné produkce o romantismu. Týž, *Konfrontationen. Vergleichende Studien zur Romantik*, Frankfurt am Main 1964. Dimitrij Čiževskij, *Einige Aufgaben der slavistischen Romantikforschung*, Die Welt der Slaven 1 (1969), str. 21—42. Ernst Fischer, *Původ a podstata romantismu*, Praha 1966.

² Srov. *Jezik in slovstvo* 16 (1970—1971), str. 123—126. Srov. též *Slavia* 39 (1970).

³ Srov. Anton Slodnjak, *Slovenska romantična poezija (1830—1848) v odnosu do slovanskih in neslovanskih literatur*, Slavistična revija 11 (1958) str. 1—18. Boris Paternu, *Struktura in funkcija Jenkove parodije v razkroju slovenske romantične epike*, *ibid.*, 16 (1968), str. 7—64. Štefan Barbarič, *Herder in začetki slovenske romantike*, *ibid.*, str. 231—256.

novější doby. Tuto skutečnost je třeba mít na zřeteli jak při vlastním zkoumání otázek slovinské romantiky, tak tehdy, chceme-li porozumět všem dosavadním pokusům o její literárněhistorický výklad a zhodnocení.

Ze slovinských literárních historiků věnoval v poválečném období nejvíce pozornosti problematice romantismu Anton SLODNJAK. S romantismem volně souvisí už jeho starší cyklus přešernovských studií,⁴ jimiž si od konce čtyřicátých let urovnával cestu k obsírné monografii o životě a díle největšího slovinského básníka, známé z dvojí rozdílné verze, srbocharvátské a slovinské.⁵ O romantismu u Slovinců vydal Slodnjak v srbocharvátském jazyce i drobnější syntetickou studii, jejíž některé závěry pak rozvedl, prohloubil a zpřesnil v rozpravě o dramatickém vývoji slovinské romantiky.⁶ Pro moskevský sjezd slavistů vypracoval referát o vztahu slovinské romantické poezie k ostatním slovanským a neslovanským literaturám.⁷ Další dvě rozpravy věnoval životu a dílu Stanka Vraze, který je společným zjevem romantiky slovinské a charvátské.⁸ Přehlednout nelze ani Slodnjakovy výklady o romantismu v obou jeho syntetických Dějinách slovinské literatury, v původní verzi německé i v pozdější přepracované a rozšířené verzi slovinské.⁹ Konečně se Slodnjak jako první ze soudobých jugoslávských literárních historiků pokusil o syntetický pohled na jugoslávské literatury v období romantismu, na jejich vzájemné vztahy i na jejich místo v literatuře světové.¹⁰

Povšimneme si nyní blíže některých z těchto studií, v nichž se Slodnjakova snaha o nový výklad problematiky projevila nezvýrazněji.

V úvodu svého referátu pro moskevský sjezd vyložil Slodnjak nejprve metodologické zásady a přístup k problematice, odlišné od ostatních badatelů, dřívějších i soudobých. Podle Slodnjaka přistupovali badatelé k Prešernovu odkazu většinou zvnějšku, ať už se v něm pokoušeli vysledovat cizí vlivy (antických básníků, Petrarky a zejména německých romantiků), nebo naopak zdůrazňovali Prešernovu originalitu, či ať posléze usilovali o výklad sociálně politických kořenů, ze kterých Prešernova tvorba vyrůstala. Svoji vlastní metodu označil Slodnjak jako pokus proniknout k jádru Prešernova díla vnitřní cestou. Šlo mu nejen o objasnění společenských a politických podmínek, které se prostřednictvím Prešernova díla uplatnily při formování novodobé slovinské literatury, ale i o postižení imanentních literárních sil a podnětů. Východiskem na této vnitřní cestě za poznáním Prešernova díla je Slodnjakovi především správné určení charakterologie slovinské literatury jakožto literatury malého nesevobodného a utiskovaného národa, literatury, která byla ve službách boje za národní i sociální svobodu a pokrok. Z hlediska této její nejzákladnější úkonnosti nastínil pak Slodnjak vývoj slovinské literatury od 16. století, kdy vznikla dosti rozsáhlá a významná slovesná produkce v reformačním

⁴ Srov. Anton Slodnjak, *Prispevki k poznavanju Prešerna in njegove dobe*, Slavistična revija: *Slavinja in Prešeren*, SR 2 (1949), str. 111—132; *O Sonetnem vencu*, ibid., str. 231—249; *Problem gazel*, SR 4 (1951), str. 10—22; *Sonetje nesreče*, ibid., str. 162 až 176; *Dvoje neznanih metrik iz dobe naše romantike*, SR 6 (1959), str. 24—38. Srov. též *O Prešernovem „Slovesu od mladosti“ in o literarnozgodovinski rehabilitaciji Antona von Scheuchenstuela*, SR (1956), str. 10—29.

⁵ Srov. Anton Slodnjak, *France Prešern*, Beograd 1952, 425 stran. Týž, *Prešernovo živeljenje*, Ljubljana 1964, 327 stran.

⁶ Anton Slodnjak, *Romantizam kod Slovenaca*, Beograd 1960. Týž, *O dramatičnem razvoju naše romantike*, Jezik in slovstvo 12 (1967), str. 33—42.

⁷ Srov. Anton Slodnjak, *Slovenska romantična poezija (1830—1848) v odnosu do slovanskih in neslovanskih literatur*, Slavistična revija 11 (1958), str. 1—18.

⁸ Srov. Anton Slodnjak, *O Stanku Vrazu kot slovenskem pesniku*, Slavistična revija 3 (1950), str. 65—90. *O Stanku Vrazu kot slovenskem književniku*, in: *Stanko Vraz, Slovenska djela I*, Zagreb 1952, str. 5—78.

⁹ Anton Slodnjak, *Geschichte der slowenischen Literatur*, Berlin 1958, 363 stran, *Slovensko slovstvo*, Ljubljana 1968.

¹⁰ Srov. Anton Slodnjak, *Jugoslavske književnosti v dobi romantike, njihovi medsebojni odnosi in mesto v svetovni književnosti*, Prostor in čas 1 (1969), str. 393—403. (Srov. i srbocharvátskou verzi studie, Budva 1969.) — Z dalších Slodnjakových prací věnovaných problematice romantismu srov. ještě *Slovensko romantično pesništvo in Schleglov „Pogovor o poeziji“*, in: *Študije in eseji*, Maribor 1966, kde je přetištěno i několik už dříve citovaných příspěvků.

duchu, až po vznik umělého básnictví u Slovinců na sklonku 18. století. Literární snahy slovinských spisovatelů byly od samého počátku proniknuty snahou o uplatnění lidového jazyka. Avšak teprve básnická tvorba Prešernova znamená definitivní proniknutí lidového jazyka do literatury a jeho konečné vítězství. Prešernovou tvorbou vyrovnala slovinská literatura krok se soudobou romantickou poezií v Evropě a dosáhla podle Slodnjaka jejich nejvyšších vrcholů. Její svéráznost a neopakovatelnost tkvěla v tom, že se v ní prostupovala „touha romantické individualnosti, ideály obecné humanity a sociálně-politické naděje i úsilí slovinského lidu“.¹¹

V prostředí vývojově všestranně opožděném plnilo tak Prešernovo básnické dílo úkoly, na jejichž řešení se v jiných národních literaturách podílelo kolektivní úsilí několika budítelských generací. Základní úkol, před kterým stál Prešeren, spatřuje Slodnjak v „kultivování lidového jazyka jakožto nejvýraznější národotvorné a koneckonců i osvobozenécké síly“.¹² Dík tomu, že si byl Prešeren neustále vědom toho poslání, nestal se básníkem romantického světobolu a rozervanectví, ačkoli v jeho soukromém lidském osudu bylo mnoho tragických událostí, které by k tomu zavdávaly příčinu.

V další části svého referátu nepřestává Slodnjak sledovat, jak plnil Prešeren tento základní úkol, a v souvislosti s tím se pokouší zkratkovitě vystihnout Prešernův ideově umělecký vývoj rozbohem a výkladem nejpriznačnějších básní (*Rozloučení s mladím, První láska, Sonety neštěstí, Znělkový věnec, Cyklus gazel, Křest na Savici, Básníkovi, Přípitek, Nezpráchnivělé srdce*). Prešernův vývoj, zejména v počátcích jeho tvorby, sleduje Slodnjak na pozadí básníkovy vztahu k těm literárním vzorům, které se rozhodujícím způsobem uplatnily při formování a vyhraňování jeho básnické osobnosti. Slodnjak věnuje pozornost zejména dvěma básnickým vzorům: *Propertiovi*, s jeho příznačným motivem „pozdní lásky“, a *Petrarkovi*, mistru znělkové formy. Ideově uměleckou konfrontací Prešernova díla s tvorbou jeho vzorů dospívá pak Slodnjak ke konečnému zjištění, že přes menší nebo větší poplatnost cizím vzorům, zejména v počátcích básnického vývoje, obsahuje Prešernova poezie „něco svérázného, něco, co nerozvinula ani antická, ani renesanční, ani ne soudobá poezie romantická“.¹³

Jádro básnického díla Prešernova tvoří jeho lyrika milostná a reflexivní. Slodnjak opakuje i v této studii svůj starší názor, že v tehdejších slovinském národním životě a zejména v konzervativním prostředí předbřeznové Lublaně mentálně ovládané klerikálně byrokratickými živly měla obojí Prešernova poezie hlubší smysl než jenom úzce osobní. Milostné básně Prešernovy byly „živým a účinným protestem proti moralizátorskému i sociálnímu útisku zpátečnických jansenistů a jejich byrokratických spojenců vůči znepokojenému lidu“. Takový dosah neměla podle Slodnjaka milostná poezie v žádné jiné literatuře. A podobně i reflexivní lyrika Prešernova „nemohla být jen výrazem a podobou individuálního protestu nebo dokonce filosofického pesimismu, ale přetvořila se v tužbu utlačovaného národa“.¹⁴

Možno-li vcelku přijmout Slodnjakův celkový obraz ideově uměleckého vývoje Prešernova, nelze už vždycky souhlasit s jeho výkladem jednotlivých básní, jimiž je tento vývoj dokládán. Nejproblematičtější je Slodnjakova tehdejší (a později překonaná) interpretace *Křtu na Savici*. Nebylo právě lehké správně postihnout za tehdejšího stavu bádání ideový a umělecký smysl této jediné Prešernovy rozsáhlejší epické skladby, která už v době, kdy vyšla poprvé, byla přijímána s rozpaky, a to jak mezi samotnými básníkovými přáteli, tak mezi jeho odpůrci a kritiky. Slodnjak tehdy zdůraznil, že ve *Křtu na Savici* pozvedl Prešeren „erotiku jakožto eticky rozhodující a tvořivě podněcující akt ještě výše — v nejčistší metafyzickou transcendenci a zároveň ji nenásilně a účinně spojuje se svou představou aktivní kulturní i nacionální ideologie“.¹⁵ V této básni prý Prešeren pojal do okruhu svého syntetického básnického názoru „nejlepší stránky křestan-

¹¹ Schopnost recipovat tvůrčím způsobem a syntetizovat cizí myšlenkové i výrazové podněty byla podle Slodnjaka vlastní Prešernovu básnickému nadání a provázela básníka po celý život. Slodnjak zároveň připomíná, že v žádné jiné literatuře nebylo této schopnosti více zapotřebí nežli právě v literatuře slovinské. V hodině dvanácté musela nepočetné a neuvědomělé slovinské inteligenci dokázat, že slovinský národ je s to stát se pravoplatným dědicem evropské kultury a že slovinský jazyk je schopen vyjádřit všechny záchvěvy básníkovy duše i všechny jeho myšlenkové výboje. Srov. *Slovenska romantična poezija*, str. 10.

¹² *Ibid.*, str. 10.

¹³ *Ibid.*, str. 15.

¹⁴ *Ibid.*, str. 16.

¹⁵ *Ibid.*, str. 13.

ského náboženství a etiky ... a laicizoval problémy askeze a boží milosti".¹⁶ Zdá se, jako by v těchto formulacích a charakteristikách Slodnjakových byla historicky konkrétní problematika slovinského národního společenství, jehož byl Prešeren básnickým mluvčím, zastínována snahou o postžení „nadčasových“, „všelidských“ momentů v jeho díle. Společensko-politický dosah Prešernovy poezie Slodnjak sice zcela neopomíjí, hledá jej však jenom v básních s vysloveně politickou a sociální nebo národní tematikou, jako je např. *Přípitek*. A přece téměř celá Prešernova poezie byla v pravém smyslu poezíí své doby a svého národa. Zvláště výrazně to postihl jiný prešernovský znalec a vykladač, když napsal, že cokoli velkého a významného bylo v Prešernově době, žilo i v něm a v jeho verších, pročištěno a umocněno básnickou objektivací k trvalé platnosti.¹⁷

V Slodnjakově pozdější monografii *Život Prešernův*, zejména v její druhé, slovinské verzi z roku 1964, jsme svědky badatelova úsilí překonat svá starší pojetí důslednějším zřetelem ke společenské podmíněnosti i úkonosti literárněhistorického materiálu. Tak hned pokud jde o křčovou báseň *Rozloučení s mládím*, kterou Slodnjak nyní pokládá za důležitý mezník ve vývoji slovinské poezie. Je přesvědčen, že právě touto básní překonal Prešeren nejen její provinciální omezenost, ale že v ní vytvořil „první dochované a kritický dokument slovinského člověka, jenž není zmírněn žádnou metafyzickou útechou, ale je cele zaostřen jasně vyjádřeným, i když ne výslovným protestem“.¹⁸ Už se mu nejeví jako dílo pozvedávající erotiku do „nejčistší metafyzické transcendence“ a laicizující problémy „askze a boží milosti“: charakterizuje Křest sumárně jako osobité a jedinečné umělecké dílo, které se zřetelně odlišuje jak od romantické, tak od klasicistické a klasické renesanční epiky, třebaže Prešeren charakteristické výtvořily těchto směrů a epoch dobře znal. „Poéma »Křest na Šavici«, zjišťuje Slodnjak, »patří k největším básním lidstva, a to tím, jak je v ní zobrazeno etické zrání člověka a jak je vytvořena originální psychologická podoba slovinského i evropského intelektuála v době předřeznové, ale i jako zpěv, v němž je směle a kriticky osvětleno nacionální a sociální obrození evropských národů v době mezi dvěma buržoazními revolucemi“.¹⁹

Vedle těchto studií, jejichž problémovým ohniskem je básnická tvorba Prešernova, věnoval Slodnjak pozornost otázkám romantismu v několika pracích zaměřených speciálně k tomuto tématu. Tak rozprava *O dramatickém vývoji naší romantiky* se zabývá literárním děním v předprešernovském období, které tvoří jeden ze tří časových úseků širě chápané „romantické periody“ (spolu s obdobím tzv. zralého romantismu a pozdější „krize romantismu“) a které někteří slovinští literární historikové označují jako „preromantismus“.

Úvodem připomíná Slodnjak skutečnost, že už za osvětenství vyrovnávala slovinská literatura krok — poprvé od období reformace — se středoevropským i východoevropským kulturním vývojem; přesto však musela stranou pozornosti nejednen literární druh a žánr i jisté motivické oblasti, které se v ostatních literaturách uplatnily už během druhé poloviny 18. století, kdežto ve Slovinsku se tak či onak realizovaly teprve v průběhu celého 19. století. Proto se i vývoj slovinského romantismu vyznačoval specifickými zvláštnostmi, měl své osobité peripetie a konflikty a produkoval jiné výtvořily nežli romantické varianty v ostatních zemích, jakkoli též on vyrůstal ze společné životní a umělecké základny ze společných základních impulsů, jimiž byly podle Slodnjaka *subjektivismus* a *nacionalismus*.

Už od samých počátků romantického období se ve slovinské literatuře střetávala dvojitá představa a dvojitá koncepce literární tvorby. Na jedné straně to byly předsudky konzervativně smýšlejících složek národního společenství, reprezentovaných zejména církevními kruhy, že totiž slovinský jazyk z mnoha zásadních příčin a důvodů (malopčetnost slovinsky mluvícího obyvatelstva, hospodářská i politická slabost těch, kdo se k němu hlásili) není mocen plnit slovesně umělecké i obecně kulturní funkce jako ostatní jazyky. Na druhé straně úsilí obrozenských pracovníků dokázat rovnoprávnost slovinštiny mezi ostatními jazyky. Představitelé slovinského romantismu byli proto nuceni věnovat trvalou pozornost i otázkám jazykovým a pravopisným; mimo jiné též proto, že přes všechno úsilí se osvěcenská generaci nepodařilo vytvořit přijatelnou gramatiku ani slovník spisovného jazyka. I tato skutečnost přispěla podle Slodnjaka k tomu, že první fáze slovinského romantismu měla výrazně *filologický* charakter:

¹⁶ Ibid., str. 13—14.

¹⁷ Srov. Josip Vidmar, *Dr. France Prešeren*, Ljubljana 1954, str. 76.

¹⁸ Srov. *Prešernovo življenje*, str. 52.

¹⁹ Ibid., str. 193.

V další části svých výkladů věnoval pak Slodnjak pozornost rozporůplné osobnosti Jerneje Kopitara a jeho působení jak mezi Slovinci, tak v širším jihoslovanském kontextu.

Jakožto obrozenský pracovník vyznačující se spíše filologickým vzděláním a vědeckou erudicí než literárním rozhledem a uměleckým citem položil Kopitar základy nikoli slovinskému básnictví, ale slovinské jazykopědě. Jakkoli znal evropské literatury a v jejích výtvorech spatřoval významný prostředek jazykové i národní kultury, celá jeho obrozenská činnost směřovala k tomu, aby byly vytvořeny předpoklady pro rozkvet mnohonárodního slovanského písemnictví, které mělo podle Kopitarových představ v budoucnu přerůst v jedinou a jednotnou literaturu slovanskou. Bylo proto pochopitelné, že se tyto pochybné Kopitarovy koncepce musely dostat do konfliktu s programem těch slovinských obrozenských pracovníků, kteří jako Čop a Prešeren respektovali základní tendence historického vývoje a ve shodě s nimi usilovali povznést slovinský jazyk i slovinskou literaturu na úroveň ostatních evropských jazyků a literatur.

Rozporuplnost Kopitarovy osobnosti ukazuje nad jiné výmluvně dvojí odlišný smysl, jaký dostalo jeho působení mezi Slovinci a mezi Srby. Zatímco v Srbsku se Kopitarův obrozenský program, jeho názory i podněty staly inspirující složkou epochální činnosti Vuka Karadžiće a Vukovým prostřednictvím se pak podílely též na vzniku a formování srbského romantismu, ve Slovinsku samotném působily spíše opačně: jako názorová opozice a překážka v rozvoji téhož literárního programu a téže romanticky orientované tvorby, vyvolávající konflikty a střetnutí s koncepcí prosazovanou Čopem a Prešerenem. Tím se však už dostáváme k problematice, kterou se Slodnjak zabýval ve své přednášce na posledním kongresu jugoslávských slávistů v Budvě.²⁰

Vlastnímu rozboru problematiky předeslal Slodnjak nejprve stručný přehled styků a vztahů slovinských spisovatelů k tvorbě srbských a charvátských autorů: připomněl, co znamenala srbocharvátská literatura pro Frana Levstika, srovnal Levstikova Martina Krpana s Ljubišovým dílem Kanjoš Macedonović, zdůraznil význam spolupráce slovinských a charvátských protestantů, vyzvedl myšlenku jihoslovanské kulturní jednoty, která se objevovala v průběhu staletí už od dob Bohoricových, poukázal na spolupráci Valvasora a Rittera Vitezoviće i na neprávem opomíjenou skutečnost, že už Ivan Žiga Popovič pokládal štokavské nářečí za jedno z hlavních mezi slovanskými; zmínil se též o Kopitarově zájmu o srbskou literaturu a srbský literární jazyk i o jeho preferování štokavštiny.

Po stručném nástihu preromantismu a romantismu v hlavních evropských literaturách přistoupil pak Slodnjak k vlastním výkladům o romantice v jugoslávských literaturách. Na základě dlouholetých badatelských zkušeností se pak pokusil o periodizaci romantického období v jednotlivých jihoslovanských literaturách, zdůraznil, že přes všechnu schematizaci postihující živý a mnohotvárný literární proces je nicméně takové periodizační schéma důležitou a významnou vědecko-pedagogickou pomůckou.

S výjimkou literatury *makedonské* spadají podle Slodnjaka všechny ostatní jugoslávské varianty romantismu do první poloviny 19. století. Pokud šlo o *slovinskou* literaturu, leží počáteční mezník nejspíše v roce 1809, kdy vyšla německy psaná gramatika Kopitarova, konec romantického období pak kolem roku 1847, kdy vyšly Prešernovy Poezie, popřípadě kolem roku 1848, kdy byl vydán pátý svazek almanachu *Kraňská včelka*. U *Charvátů* začíná nové období literární tvorby vydáním Gajnova spisu *Stručné základy (Kratka osnova)* nebo ještě sošše rokem 1835, kdy začala vycházet *Danica*, literární příloha *Národních novin*; po roce 1848 se i v charvátském prostředí začíná literární tvorba nejrepresentativnějších spisovatelů ubírat programově k realismu. Slodnjak oponuje těm literárním historikům, kteří prodlužují období charvátského romantismu až do roku 1881.

Pokud šlo o literaturu *srbskou*, klade Slodnjak počáteční mezník do roku 1804, roku prvního protitureckého povstání; a také v srbské literatuře spatřuje přechod k realisticky orientované tvorbě mnohem dříve než tradiční literárněhistorické výklady — totiž už od konce let padesátých. U *Makedonců* následkem nevýhodného postavení, svízelných podmínek a značné vzdálenosti od hlavních center evropské romantiky dá se mluvit o počátcích romantismu až v druhé polovině 19. století.

Na základě svých výkladů dospěl Slodnjak k závěru, že historická synchronnost a simultaneita specificky národních i romanticko-estetických podnětů umožnila vznik ideově umělecké syntézy, sduružující jak přínos lidové slovesnosti, tak tvorby umělců. Podle

²⁰ Srov. *Jugoslovanske književnosti v dobi romantike, njihovi medsebojni odnosi in mesto v svetovni književnosti*, Prostor in čas 1 (1969), str. 393—403.

Slodnjaka se tato romantická literární tvorba Jihoslovanů z počátku 19. století vyznačuje rysy revolučními a optimistickými: je v ní zpodobena „upřímná lidskost“, „všeobsáhlá a přesto přirozená a prostá věrnost“, „neúplatná a nezdočná svobodomylnost“ (Prešeren—Mažuranić—Njegoš). Důležité je i Slodnjakovo zjištění, že romantická literární tvorba jugoslávských národů jako málokterá jiná organicky vyústila v realismus.

Slodnjakovy výklady o romantismu v jugoslávských literaturách nebyly přijaty v celém rozsahu a bez výhrad. Zejména koreferát sarajevského Juraje MARTINOVIĆE O některých specifických rysech slovinského romantismu ve vztahu k srbskému a charvátskému obrátil pozornost k oněm stránkám literárního procesu v první polovině 19. století, které zůstaly stranou Slodnjakovy pozornosti.²¹

Abychom lépe porozuměli oběma přístupům k společnému tématu, Slodnjakovu na jedné a Martinovićovu na druhé straně, jakož i jejich vzájemné konfrontaci, bude nutné připomenout známou skutečnost, že po celé období kdy se v jugoslávských literaturách formoval a rozvíjel romantismus, vystupovala do popředí dvojí rozdílná vývojová tendence: konvergentní, tihnoucí k integraci jednotlivých oblastí slovanského jihu ve vyšší celek jihoslovanský, a spolu s ní i tendence opačná, směřující k jejich osamostatnění.²² Projevilo se to nejen ve sféře společenského a politického vývoje, jak o tom svědčí především osudy ilyrského hnutí, jeho stoupenců i odpůrců mezi Slovinci a Srby (v Uhrách i v srbském knížectví), ale i v průběhu vlastního literárního procesu. Má-li se totiž vystihnout skutečná podoba romantismu v jugoslávských literaturách, je nezbytné důsledně uplatňovat tento dvojí zřetel, který nám umožní jak specifikovat vnitřní dynamiku a osobitý přínos jednotlivých národních variant jugoslávského romantismu (srbského, charvátského a slovinského), tak stanovit některé jeho společné rysy a tím i typologické zvláštnosti odlišné od romantismu v ostatních evropských literaturách, slovanských i neslovanských.

Zdá se, jako by Slodnjakova přednáška zdůraznila onu první tendenci, konvergentní a integrující, kdežto koreferát Martinovićův ve svém polemickém zaujetí spíše tendenci opačnou.

Podle Martinoviće založil Slodnjak svůj výklad vzájemných vztahů jugoslávských literatur v období romantismu na tezi o jejich příbuznosti a jednotě; tato teze se pak uplatnila v jednom ze Slodnjakových závěrů, který Martinović cituje v plném rozsahu: „V jak podivuhodném souladu jsou Prešernovy verše ‚Največ sveta otrokom sliši Slave...‘ s poznáním Mažuranićovým: ‚Oro gnezdo vrh timora vije, jer slobode u ravnici nije...‘ i s Njegošovým závěrem monologu vladiky Danila v druhém dílu Horského věnce: ‚Treba služiti česti i imenu: neka bude borba neprestana...‘“²³

Tyto verše, a nejen ony, míní Martinović, ukazují vskutku jeden charakteristický rys jihoslovanských literatur té doby; máme-li na zřeteli jejich nacionální a společensko-politickou funkci, v jejímž světle se literatura jeví jako jeden ze závažných činitelů v procese jazykového a národního sjednocení, nelze než souhlasit se Slodnjakovým názorem, že „literární plody tohoto procesu byly následkem různé, i když pro všechny Jihoslovany stejně neradostné minulosti, následkem různého, i když stejně nepříznivého aktuálního postavení, na pohled různé, v podstatě však více nebo méně shodné a jednotné“.²⁴ Tato podstata, Slodnjakem tolik zdůrazňovaná, byla však podle Martinoviće toliko podstatou týkající se jejich nacionální a společensko-politické tendence. Přistoupíme-li však k problematice jihoslovanského romantismu komplexněji a místo společensko-politických funkcí a cílů zdůrazníme otázky umělecké metody a literárního stylu, které jsou pro literárního historika ještě závažnější, dospějeme podle Martinoviće k jinému závěru: že totiž každá z jugoslávských literatur tvoří svébytný organismus — a to právě vzhledem ke svým ideovým a stylovým zvláštnostem, jimiž obohacuje širší a vyšší jednotu jugoslávských literatur jako celku.

Martinović je přesvědčen, že za dnešního stavu bádání nestačí už pouze konstatovat, že „u Slovinců jsou v té době nesporně nejživější ryze literární a umělecké otázky (Čop—Prešeren), kdežto u Charvátů a Srbů otázky politické a jazykové (ilyrismus, srbské povstání neboli tzv. srbská revoluce, boj o fonetický pravopis a lidový jazyk v litera-

²¹ Srov. Juraj Martinović, *O nekim specifičnostima slovenačkog romantizma u odnosu prema srpskom i hrvatskom*, Putevi 16 (1970), str. 129—139.

²² Srov. Frank Wollman, *K metodologii srovnávací slovesnosti slovanské*, Brno 1936, str. 39.

²³ Srov. *Jugoslovanske književnosti v dobi romantike*, str. 398.

²⁴ *Ibid.*, str. 400.

tuře)", jak to udělal Slodnjak. Ani zjištění, že ve svých důsledcích měla politický dosah „i Prešernova snaha zapůsobit uměleckou silou poezie v obrozenském duchu na odci-zené měšťanstvo a inteligenci“,²⁵ není podle Martinoviće s to proniknout k jádru literární problematiky za romantismu. To umožňuje teprve důsledný zřetel ke specifčnosti společenské situace, za níž se realizoval Čopův a Prešernův literární program, jakož i ke specifické literární a kulturní tradici Slovinců, podstatně odlišné od literárních tradic srbských a charvátských, na kterou Prešernova literární tvorba navazovala. Všechny tyto faktory podmiňovaly jak strukturální zvláštnosti Prešernovy poezie, tak způsob básni-kovy společenské angažovanosti.

Jak patrně, založil Martinoviće svůj výklad o specifických zvláštnostech slovinského romantismu na tezi, že se slovinská varianta romantického básnictví, reprezentovaná dílem Prešernovým, „vyvíjela mimo základní proudy jugoslávského romantismu“.²⁶ Tuto svou tezi podepírá Martinoviće nejprve rozbořem společenské a literární situace v jed- notlivých národních prostředích slovanského jihu a jejich vzájemnou konfrontací. Při- pomíná známou skutečnost, že v srbské literatuře šlo o spory a boje mezi jazykově lite- rární koncepcí Vuka Stefanoviće Karadžiće, preferující štokavské nářečí i slovesnost vzniklou na tomto nářečním základě, a mezi stoupenci staršího „slaveno-srbského“ úzu i orientace. Pokud šlo o Charváty, hlásili se Ilyrové k Vukovu programu a jeho reformám, podporovali je ve svém vlastním prostředí a byli ochotni opustit starší tradice kajka- ského písemnictví, které ostatně v té době procházelo obdobím stagnace. Ilyrský pro- gram byl však ve svém celku pro Charváty natolik přitažlivý, že nenarazil na určitější názorovou opozici a dokázal zmobilizovat rozhodující národotvorné i kulturní síly.²⁷ Názo- rově diference uvnitř ilyrského tábora, pokud se vůbec vyskytly, nenarušovaly v ničem celkovou základní orientaci společenského i literárního programu. S výjimkou Stanka Vraze, jehož názory se po nejedné stránce blížily názorům Prešernovým, byla ostatní charvátská literární produkce té doby ovlivněna politickou koncepcí ilyrismu — „kon- cepci, která nespatovala řešení nacionálních problémů v prosazení nové společenské síly, nýbrž v národní integraci zcela heterogenních společenských struktur“.²⁷ Ve spole- čensko-politickém kontextu jeví se tedy Martinovičovi charvátská literatura jako expo- nent měšťanských vrstev, ve shodě s tím, jak bylo i celé ilyrské hnutí v podstatě měš- ťanským, třebaže v něm byla početně zastoupena i charvátská šlechta. V této souvislosti věnuje Martinoviće pozornost vrcholnému dílu ilyrské literatury, Mažuraničovu eposu Smrt Small-agy Čengiče. Připomíná charakteristiku Slodnjakovu, podle níž bylo toto dílo „výraz, popřípadě umělecká syntéza literárních, společenských i politických událostí na území charvátského a srbského národa“,²⁸ a dovozuje, že jakkoli byla charvátská lite- ratura té doby ovlivněna vůdčí ideologií vlastního prostředí, tj. ilyrismem, „nejadekvátnější umělecké symboly této ideologie byly nalezeny v prostředí sociologicky i kulturně značně odlišném od onoho, v němž dílo samo vzniklo“.²⁹ Proto je také Mažuraničova Smrt Small-agy Čengiče mnohem bližší Njegošovu Horskému věnci nežli například Prešernově veršované povídce Křest na Savici.

Literární situace ve Slovinsku byla odlišná v tom smyslu, že tam nešlo o radikální pře- rušení jazykově literární kontinuity jako u Srbů v případě tradic slaveno-srbských a u Charvátů kajkavských. Také příklon k novému pravopisnému systému, tzv. gašici, která sblížila Slovinců jak s Charváty, tak se Srby, proběhl bez významnějších snorů se zastánci staršího, značně rozkolísaného úzu (tzv. metelčice nebo dajničice). K ostrému a zásadnímu střetnutí došlo zato v otázce celkové orientace slovinsky psané literární tvorby a to mezi velkorysejší a modernější koncepcí tzv. Čbeličarů v čele s Čonem a Prešernem na jedné straně, a staromileckými, konzervativními představami Kopitara a jeho stoupenců.

Na rozdíl od Charvátů nemělo slovinské měšťanstvo Prešernovy doby zformulován svůj nacionální program ani svou obrozenskou ideologii. Měšťanské vrstvy, které v Char- vátsku představovaly největší oporu národního hnutí ilyrského programu, byly ve Slo- vinsku zasaženy procesem odnárodnění. Bylo proto pochopitelné, že se Prešeren obracel k oběma těmto složkám slovinské společnosti, přesvědčen, že jakýkoli životaschopný obrozenský program a literární úsilí v jeho duchu musely by nutně počítat s jejich zájmem a účastí. Prešernovo dílo, míní Martinoviće, je pokusem překonat protiklady

²⁵ Ibid., str. 396.

²⁶ Srov. *O nekim specifičnostima slovenačkog romantizma*, str. 130.

²⁷ Ibid., str. 132.

²⁸ Srov. *Jugoslovenske književnosti v dobi romantike*, str. 395.

²⁹ Srov. *O nekim specifičnostima slovenačkog romantizma*, str. 133.

měšťanské společnosti; to ovšem neznamená, že by Prešeren sám byl ochoten přijmout „implicitní ideologii buržoazie“. V této souvislosti cituje Martinović úryvek z Čopova dopisu Kopitarovi z 16. května 1830, v němž je programové úsilí Prešernova kroužku vyjádřeno nad jiné názorně: „Hlavní užitek, který bychom mohli očekávat od Včelky a podobných podniků, je v tom, získat inteligenci pro mateřský jazyk, tak aby mohla, jestliže se jí ovšem budeme snažit uspokojit, pomáhat při formování našeho jazyka, pokud nám ovšem jde o víc než jenom o gramatický jazyk.“³⁰ Odtud pak dospívá Martinović k závěru, že společenská a národní angažovanost se v Prešernově poezii, ovlivněně takovými názory, musela projevit jiným způsobem než v poezii Njegošově a Mažuraničově. Také Slodnjak se ve své přednášce blíží k pochopení tohoto rozdílu, když píše, že to, co „sjednocuje všechna tři klasická díla jugoslávského romantismu“, je „otázka, jak je třeba chápat kulturu (Prešeren), popřípadě ne-kulturu (Mažuranič, Njegoš) vládnoucí vrstvy a jaké by mělo být osvětové povznesení lidových vrstev, které se probouzejí“.³¹ nedomýšlí však svůj postřeh do důsledků. A právě v tomto směru rozvinul své další výklady Martinović.

Podle Martinovićova názoru se národně obrozenecké úsilí Prešernovo transformovalo v boj o národní kulturu; a už tím se otázka motiviky, tak významná pro díla bezprostředně angažovaná v konkrétní společenské nebo národní akci, ocitla až v druhém plánu. Zatímco verše Njegošovy a Mažuraničovy, citované Slodnjakem, autenticky vyjadřují základní myšlenku srbského i charvátského romantismu v tomto období, jakož i ústřední umělecké zaujetí obou tvůrců, Prešernovy verše „Največ sveta otrokom sliši Slave, tje bomo našli pot, kjer nje sinovi si prosti vol'jo vero in postave...“ znamenají výjimečný okamžik, v němž nacionální problematika v takovéto formě přerůstá v intimní problém umělcův. Na důkaz svého tvrzení cituje pak Martinović jiné, leč neméně proslulé Prešernovy verše, ve kterých se rovněž odrážejí básníkovy názory o smyslu umění a literatury i o jejich místě a úloze v procesu společenského a národního obrození — totiž sonet *Očetov naših imenitna dela...* Tyto verše, v nichž se Prešeren vědomě zřiká explicitně angažované epiky a rozhoduje se pro lyriku milostnou, byly by podle Martinovićova mínění v kontextu soudobé poezie charvátské i srbské zcela nemyslitelné. Odtud pak i další Martinovićův závěr, že Prešernův boj za právo básníka na milostnou lyriku znamenal de facto boj za autentické umění, které v Čopových i Prešernových předstávách mohlo mít jediné vliv na nacionální afirmaci.

Martinović potom věnuje pozornost zejména Prešernovu *Znělkovému věnci* (1834), dílu, které podle jeho názoru neinazorněji vyjadřuje „základní tendence a problémy slovinského romantismu“. Podobně jako v pozdější veršované povídce *Křest na Savici* (1836) je i ve *Znělkovém věnci* postaven do protikladu Prešernův tragický orozitek světa, podmíněný básníkovým poznáním vlastní pozice v soudobé společnosti lhostejné k osudům národního společenství i duchovním hodnotám, s historickou perspektivou takového uspořádání, v němž tyto hodnoty dojdou uplatnění a pomohou probjovat i lepší příští slovinského národa. Prostřednictvím erotické zpovědi a přes tragicko-pesimistické ladění jednotlivých sonetů, vypovídajících jak o vnitřní neutěšené situaci lyrického hrdiny, tak o svízelném postavení celého národního společenství, vyjadřují obě skladby jako celek, především však *Znělkový věnec*, Prešernovo úsilí překonat harmonizující silou umění disonance v tragickém životním pocitu a zároveň přesvědčení, že právě tvorba uměleckých hodnot je umělcův nejúčinnější prostředek ve společenském a národním zápasu. V tom je podle Martinoviće i skutečný smysl Prešernova připodobnění k Orfeovi, kdy se prastarý mýtus o spásonosné síle umění aktualizuje ve zcela konkrétní historické situaci slovinského národního společenství.

Závěrečná část Martinovićova koreferátu přináší nový pokus o periodizaci slovinské literatury v období romantismu, pokus rovněž odlišný od periodizačního návrhu Slodnjakova. Martinović soudí, že termíny „pravý“ nebo též „zralý“ romantismus, s nimiž operuje Slodnjak, je možno spojit nanejvýše s působením Čopovým a Prešernovým: jeho počáteční mezník klade do roku 1830, kdy začal vycházet almanach *Kraniska Čbelica*, signalizující novou orientaci slovinské literatury i nové pojetí básnické tvorby. Toto období, v němž došlo k výrazné názorové diferenciaci mezi představiteli slovinského obrození, končí podle Martinoviće vydáním posledního svazku *Kraniske Čbelice* v předvečer březnové revoluce, kdy se definitivně uzavírá i básnická tvorba Prešernova. Stanovením těchto periodizačních mezníků vyvstává však řada nových otázek a problémů. Je tu jednak otázka, jak charakterizovat období, které předcházelo periodě tzv. zralého

³⁰ Srov. Matija Čop, *Izbrano delo*. Priredil dr. Avgust Pirjevec, Celje 1935, str. 34.

³¹ Srov. *Jugoslovanske književnosti v dobi romantike*, str. 401.

realismu, jednak a zejména problém, zda rok 1848, jimž tento „zralý“ romantismus končí, je vskutku zároveň počátkem období nového, totiž období realismu, jak tvrdí ve své přednášce Slodnjak.

Martinović pokládá za užitečné připomenout v této souvislosti obecnější problematiku periodizace v literaturách tzv. nestátních národů, jak ji už před lety nastínil France Kidrič a po něm naposledy Fran Petré.³² Pro vývoj těchto literatur, k nimž patří i literatury jugoslávské, měly v minulosti dalekosáhlý význam kontakty a souvislosti s tzv. velkými evropskými literaturami. Martinović se domnívá, že právě ti jihoslovanští spisovatelé, kteří dokázali „sublimovat a transportovat evropského ducha do struktury své vlastní národní literatury“, reprezentující tak skutečné iniciátory a hybné síly literárního vývoje, objevují se jako zjevy spíše výjimečné, relativně nezávislé na předchozí literární tradici, a zároveň obvykle bez následovníků, kteří by adekvátně navázali na jejich tvůrčí odkaz. A zde se Martinović dotýká jedné ze specifických zvláštností slovinského literárního vývoje: v okamžiku, kdy se v něm objevuje zřetelně nová dialektická kvalita, dochází k porušení vývojové kontinuity. Tak je tomu mimo jiné i v případě slovinského romantismu.

V období, které mu bezprostředně předcházelo, byl podle Martinoviće ústřední postavou Kopitar; jakkoli i on zahrnul do svého programu obrozenské činnosti některé prvky romantismu, ve chvíli, kdy se romantismus manifestoval jako ucelená koncepce, rozšiřující dosavadní obzory slovinské literatury, stal se jeho zatvrdělým odpůrcem. Ani názvuky romantické orientace, které se objevily ve slovinské poezii už od dob Vodnikových, nebyly natolik zřetelné a vyhraněné, aby se mohly stát odrazovým můstkem pro tvůrčí výboje Prešernovy.

Po Prešernově smrti dochází do jisté míry k oživení starších koncepcí Kopitarových, jak o tom svědčí například snahy vytvořit slovinský epos, inspirovaný lidovou junáckou epikou, především srbskou. Tato tendence slovinského literárního vývoje, jejíž počátky spadají do let působení osvícenského kroužku Zoisova, byla v době Prešernově odsunuta do pozadí, třebaže ani tehdy zcela nezanikla, jak o tom svědčí literární pokusy Jakoba Zupana nebo Janeze Ciglera. Vznik takových děl, jako bylo Levstikovo Putování z Litiše do Čateže nebo Martin Krpan, signalizuje pak její postupnou modifikaci v jednu z variant slovinského realismu. Jakkoli i tato tendence koresponduje do jisté míry s vývojovou linií velkých evropských literatur, míní Martinović, nemohla se nikdy stát nositelem skutečného literárního pokroku, a to právě pro svou uzavřenost do úzkých mezí toliko domácích tradic. Obě tyto tendence vystupují tedy v průběhu 19. století střídavě do popředí a k jejich integraci dochází až v období tzv. slovinské moderny.

Z hlediska tohoto periodizačního schématu pokusil se pak Martinović o nové učenění slovinského literárního vývoje v prvních dvou třetinách 19. století. Pro vývoj od roku 1806, kdy vyšla první sbírka slovinské umělé poezie, Vodnikove Pesni za pokušino (a vydání tohoto díla pokládá Martinović za významnější z hlediska vlastního literárního procesu než vydání Kopitarovy Gramatiky), až do založení Kranjske Čbelice roku 1830, byla podle Martinoviće rozhodující ona tradiční, „evoluční“ linie; celé období má pak charakter výrazné preromantický. V období prešernovském, jemuž přísluší název „zralý romantismus“, vystupovala naopak do popředí linie s tendencí opačnou; pro ni razí Martinović termín „dialektická“. Po Prešernově smrti dochází pak k novému oživení tradiční linie „evoluční“. Pro toto poprešernovské období (1848—1858) plně různorodých snah a tendencí, které se však nikdy plně nerealizovaly, navrhuje Martinović termín „krize romantismu“. Konec tohoto krizového období, kdy příznačně nevzniklo jediné významnější literární dílo, signalizuje Martinovićovi na jedné straně Jenkova realistická próza jakožto projev oživení oné „dialektické“ linie, na druhé straně pak Levstikova literární teorie i tvůrčí praxe, pokračující na novém stupni v linii „evoluční“. Pro jednotlivé fáze takto široce chápáného „období romantismu“ — preromantismus, zralý romantismus, krize romantismu — nalézá pak Martinović do jisté míry obdobu i v pozdějším období realismu.

Jakkoli se Martinovićovo pojetí a způsob periodizace mohou zdát nezvyklé, nemůžeme jim upřít snahu o postžení hybných sil literárního vývoje i snahu o co nejadekvátnější rekonstrukci vlastního literárního procesu. I přes jejich pokusnický a diskusní ráz lze je

³² Srov. Fran Petré, *Periodizacija književnosti tzv. nedržavnih naroda*, Putevi 11 (1965), str. 320—326. Srov. též Miodrag Popović, *Problemi periodizacije*. Prilog diskusiji o periodizaciji istorije književnosti naroda Jugoslavije, *Savremenik* 3 (1958), str. 357—362. Anton Slodnjak, *Problem periodizacije slovenske književnosti*, *Umjetnost riječi* 1 (1957), str. 171—175, knižně v autorově souboru *Študije in eseji*, Maribor 1966.

plným právem označit za koncepční i metodologické novum v jinak dosti tradiční slovinské literární historiografii.

Vedle Antona Slodnjaka, nestora dnešní slovinské literární vědy, věnoval v uplynulém desetiletí nejvíce pozornosti problematice romantismu představitel střední badatelské generace Janko KOS. Obě jeho knižní monografie, vydané krátce za sebou, prohlubují nejen dosavadní představy o básnickém díle Prešernově, ale vrhají i nové světlo na problematiku slovinského literárního romantismu.³³ Dají se však chápat i jako zajímavý protějšek badatelských snah Slodnjakových, s nimiž je spojuje jak úsilí nově interpretovat celé básnické dílo Prešernovo (v první knize), tak ctížádost postihnout jeho prostřednictvím specifickou podobu slovinského romantismu.

Nemůžeme-li zde probrat celou problematiku první Kosovy monografie, která se zabývá romantismem pouze v jedné ze tří kapitol, všimneme si blíže alespoň těch jejích částí, kde se tematicky stýká s výklady Slodnjakovými. Tak je tomu zejména v případě *Křtu na Savici*, nejrozsáhlejšího i významově nejsložitějšího básnického textu Prešernova.

Také Kos spatřuje v tomto díle syntézu tří základních složek Prešernova básnického díla: intimně erotické výpovědi, jak ji až dosud přinášela Prešernova lyrika a drobnější čísla epická (*Ženská věrnost*, *Doktor*, *Rybář*, *Lék lásky*, *Druhý pohřeb* aj.), dále pak lyriky inspirované národně sociální a kulturní problematikou Slovinců a konečně básni vypovídající o Prešernově životním názoru. Tyto tři základní složky se ve *Křtu* na *Savici* vzájemně prostupují, podmiňují a doplňují, vytvářejíce jedna druhé myšlenkové a citové zázemí.

Bývalo zvykem pokládat *Křest* na *Savici* za výraz Prešernovy hluboké životní krize, kterou prožíval bezprostředně po tragické smrti svého přítele a nejbližšího spolupracovníka Matiji Cope. V souvislosti s tím jevila se pak některým badatelům tato poéma jako dílo, v němž se Prešeren dočasně přimknul ke světu křesťanské filosofie, k její víře v posmrtný život, k jejím příslibům pravého štěstí až na onom světě. Kos se naopak pokouší dokázat, přihlížeje k Prešernově předchozí tvorbě, zejména k sonetům vzniklým po *Znělkovém věnci*, že *Křest* na *Savici* neznamená žádnou zásadní změnu básnickovy světového názoru orientace a že i všechny motivy, obrazy a představy z křesťanské myšlenkové sféry mají v tomto díle podobnou funkci, jakou měly v Prešernově tvorbě už dříve: básnicky konkretizovat tragickou situaci jedince vystaveného rozporům soudobého světa, v němž se jako občan a jako bytost soukromá cítí cizincem. Na rozdíl od svých badatelských předchůdců je Kos také přesvědčen, že vznik *Křtu* se nedá omezovat na poměrně krátké období bezprostředně následující po *Čopově smrti*, ale že tu šlo o mnohem delší proces realizace a o záměr staršího data.

Prešernův *Křest* na *Savici* se skládá z *Úvodu* a z vlastního jádra básnické výpovědi, kterou Prešeren označil jako *Křest*. Toto kompoziční rozdělení má podle Kosa svou myšlenkovou důsaznost: dominantu *Úvodu* tvoří téma národně sociální a vlastenecké. Črtomír v něm ještě nevystupuje jako individuální osoba, ale jako mluvčí národního kolektivu, jeho touhy po svobodě a svěbytné existenci. V druhé části vystupuje naopak do popředí téma erotické zpovědi a jejím prostřednictvím se rozšiřují i údaje o Črtomírově vnitřním světě. Tak se erotická a nacionální tematika prolínají na širším a závažnějším pozadí životního názoru, nalézající v něm svoje zakotvení i svoji perspektivu. Tato třetí složka, vypovídající o Prešernově životním názoru, tvoří podle Kosa myšlenkové ohnisko celého díla.

Črtomír vstupuje do příběhu jako člověk osudově spjatý s prostředím, ve kterém se narodil, totiž se světem pohanského společenství: jeho myšlenka na sebevraždu je motivována poznáním, že toto společenství, jehož byl součástí, bylo násilným pokřesťením navždycky likvidováno. Znovu, ale jinak nežli v dřívějších básních projevuje se zde Prešernovo přesvědčení, že životní štěstí jedince nespočívá v samotném ideálu, ale v tom, nakolik je tento jedinec ideál v souladu se skutečností, se životní realitou.

Taková je tedy výchozí situace Prešernova hrdiny, jeho vnitřní stav. Když se myšlenka na šťastný život v rodném společenství ukáže nereálnou, přimkne se Črtomír tím intenzivněji k představě životního naplnění v erotické sféře, naplnění, jaké mu může poskytnout opěťovaná láska k Bogomile, navzdory bezútešnému osudu národního společenství. Ale i tyto hrdinovy naděje se postupně odhalí jako iluzorní: Bogomila dala slib věčného panenství a odsunula tak představu jejich společného štěstí až do posmrtného života.

³³ Srov. Janko Kos, *Prešernov pesniški razvoj*, Ljubljana 1966. T ý ž, *Prešeren in evropska romantika*, Ljubljana 1970, 298 stran. Rc. Boris Paternu, *Slavistična revija* 19 (1971), str. 75—96.

Kos si nyní klade otázku, jejíž zodpovězení má rozhodující význam pro správné pochopení celého díla: jak vysvětlit Črtomirův souhlas s Bogomilinou prosbou, aby se sám dal pokřtít. Znamená to snad, že hrdina se ztotožnil s představou konečného štěstí až na onom světě? Kos spatřuje v hrdinově ochotě dát se pokřtít projev jeho rezignace, dokonce přímo lhostejnosti ke všemu, co se s ním děje; jako by mu vůbec nezáleželo na štěstí, na lásce, které nemohou dojít svého naplnění už zde na zemi, ale až na onom světě.

Také motivaci Bogomilina rozhodnutí přijmout křesťanskou víru objasňuje Kos především touhou po trvalém spojení s Črtomirem, a nikoli záměry ryze náboženskými. Po této stránce je Bogomila ztělesněním onoho principu, který se upíná k vnitřnímu ideálu beze zřetele na možnosti, jaké k jeho uskutečnění poskytuje objektivní životní realita: upíná se cele k perspektivitě trvalého, věčného štěstí na onom světě a přehlíží možnosti, jaké jí poskytuje pozemský život.

Teprve nyní se dostává Kos k myšlenkovému jádru Prešernova díla. Odmitá výklady, jako by tu šlo o konfrontaci dvou světových názorů: náboženského (Bogomila) a nenáboženského (Črtomir). Jde spíše o konfrontaci dvojhoj milostného zážitku: v případě Bogomily je to zážitek natolik zvnitřnělý a sublimovaný, že rezignuje na jakoukoliv spojitost se skutečností a hledá naplnění výlučně ve sféře citů a představ. Črtomirovo pojetí erotického ideálu je naopak takové, že neustále osciluje mezi ideální představou a skutečností, počítajíc s možností realizace „zde“ a „nyní“. Kos je přesvědčen, že „pouze Črtomirův názor na erotiku se opravdu harmonicky včleňuje do širšího rámce životního názoru, který naplňuje celek, a že pouze tento aspekt odpovídá jeho imanentnímu obsahu“.³⁴

V tomto smyslu tedy není Křest na Savici nějakým zvratem v Prešernově básnickém vývoji: shrnuje pouze problémové okruhy a motivy, s nimiž se čtenáři Prešerna setkali už dříve, počínajíc básní *Rozloučení s mládím*. Je to nejprve básníkové přesvědčení o hodnotě jednotlivce, iakkoli je tato hodnota v každodenním životě neustále zmarňována. Postava Črtomira je podle Kosa vlastně jen epickou konkretizací, znázorněním jedince, který se už v básních, jako je například *Rozloučení s mládím* musel vyrovnávat s podobnou desiluzí. Podobně jako v předchozích lyrických číslech z třicátých let stojí i ve Křtu v popředí chvíle poznání, prozření jakožto ústřední zážitek, z něhož pak vyrůstá vědomí neštěstí a tragické osudovosti. Stačí připomenout Črtomirovy meditace před chystanou ale neuskutečnou sebevraždou, kdy dospívá k přesvědčení o marnosti boje za vlastní i obecnější hodnoty. Podruhé se tento motiv prozření objevuje ve scéně, kdy Bogomila odmítá Črtomirovy milostné návrhy a on si uvědomuje, že ani v erotické sféře mu není dáno dosáhnout štěstí, jaké si ve svých představách sliboval. „Můžeme tedy vnitřní děj Křtu charakterizovat jako postupné přibližování k definitivnímu poznání o rozporu mezi realitou ideální a skutečnou, mezi touhami a tím, co nabízí skutečný život“, uzavírá své výklady Janko Kos.³⁵

Druhá z Kosových prací — *Prešeren a evropská romantika* není jen další v dnes už početné řadě příspěvků k poznání největšího slovinského básníka; je to také a především závažná studie historicko-srovnávací, co do pojetí i metody patrně nejzávažnější ze slovinské literárněvědné produkce za celé noválecké čtvrtstoletí. To, co bývalo pro většinu srovnávacích prací konečnou metou, totiž zjištění vztahů k jinonárodním literaturám, k jejich jednotlivým zjevům i dílům, zjištění kontaktů a možných vlivů, je pro Kosa toliko předstunným ke zkoumání problematiky mnohem náročnější a významnější: z jakých zdrojů přesahujících hranice slovinsky psané literatury rostla Prešernova poezie k neopakovatelné jedinečnosti; co jí sblížovalo s oním širokým a značně diferencovaným literárním proudem označovaným jako romantismus a v čem byl specificky slovinský i prešernovský přínos k jeho celkové evropské podobě. Tento ambivalentní zřetel přihlížející neustále jak k širšímu mezinárodnímu kontextu, tak k jedinečnosti Prešernovy básnické tvorby, je největším metodologickým přínosem Kosovy knihy soustředěné k postizování těch stránek literárního procesu, které by bez unlatnění srovnávacího hlediska nebyly zdaleka tak zřejmé. Není iistě náhodou, že ke studiu Prešernových vztahů k evropské romantice přistoupil autor až poté, kdy v monografii *Prešernův básnický vývoj* podal všestrannou interpretaci básníkovy díla v literárním kontextu především slovinském.

Kosovy výklady o Prešernových vztazích k evropskému romantismu jsou v knize rozděleny do tří částí. První rekonstruuje Prešernovy čtenářské obzory a pokouší se sta-

³⁴ Srov. *Prešernov pesniški razdvoj*, str. 158—159

³⁵ *Ibid.*, 175.

novit podíl prostřednictvím Matije Čopa, básníkovy přítele a rádce. Druhá část zkoumá postupně Prešernovy vztahy k preromantismu, k starší i novější romantické škole německé, k Byronovi a k romantice slovanské. Zobecňující výklady třetí a závěrečné části chtějí postihnout základy Prešernových vztahů k evropskému romantismu. Znovu, ale jinak než v obou částech předchozích vrací se Kos formou úvahy k zahraničním zdrojům Prešernovy tvorby; ukazuje, co především zaujalo básníkovu pozornost a které složky zůstaly naopak stranou jeho pozornosti; jak byly recipované hodnoty přetvořeny v souladu s celkovým zaměřením Prešernovy poezie a jejími vnitřními dispozicemi; a konečně odpovídá na otázku, co tvoří jedinečnost Prešernova romantismu odlišného jak od západoevropských, tak jinოსlovanských vzorů a souputníků.

V této souvislosti se zdá vhodné připomenout, že vývojový rytmus jihoslovanských literatur (a celé balkánské kulturní oblasti) byl ve srovnání s literaturami západoevropskými nejen opožděnější, ale též nerovnoměrnější, překotnější — právě v důsledku onoho tradičního opožďování. Po dlouhých obdobích vynucené stagnace nebo i různě motivované národní „soběstačnosti“ následovala zpravidla prudce vzvednutá vlna „otevírání oken do Evropy“ — období pokusů srovnat krok s literárním děním jinde v Evropě a ve světě. S tím do jisté míry souvisí též větší význam a iniciativa jednotlivých autorských osobností, které se musely v tomto vyrovnávacím úsilí potýkat s problémy a podněty, na jejichž řešení se v jiných literaturách (např. i v literatuře české) podílely celé skupiny příslušníků několika literárních generací. To je právě v počátcích romantické epochy případ Prešernův nebo Vukův. Ještě větší složitosti a intenzity nabývá pak tato problematika v počátcích tzv. moderny.

Postihnout onen širší mezinárodní kontext, v němž se formoval slovinský romantismus znamená však obrátit pozornost nejen k vlastní evropské romantice, ale i ke starším literárním tradicím, které se zpravidla uplatňovaly spolu s ní. Že se podněty zahraničního romantismu realizovaly u jednotlivých autorů skoro vždycky v rámci širšího kulturního vlivu, ukazuje nad jiné názorně právě příklad Prešernův.

Z Kosových výkladů je zřejmé, že Prešeren ponechal stranou celou sféru romantismu francouzského i italského, a vedle prvků preromantických čerpal tvůrčí podněty z obou romantických škol německých, starší tzv. jenské, a mladší, heidelberské, dále z Byrona a byronismu a konečně z komplexu romantiky slovanské — v rozpětí od Kollára až po Mickiewicze.

Z těchto rozličných směrů, škol i období evropské romantiky přejal a rozvinul Prešeren jenom jisté ideové, tematicko-motivické a formální složky, a to z hlediska, které po celou dobu básnického tvoření zůstalo v podstatě neměnné. Toto hledisko bylo rozhodujícím způsobem ovlivněno Prešernovým prožitím, pochopením a přetumočením odkazu antické kultury, zejména římské, která se podílela už od básníkovy mládí na formování jeho estetického ideálu. Souběžně s tímto odkazem antiky působil na Prešerna i myšlenkový svět evropského racionalismu a kriticismu, a to v širokém časovém rozpětí od myslitelů antických až po básníkovy západoevropské předchůdce a současníky. Romantismus jeví se tedy Kosovi jako *jeden z tří hlavních zdrojů*, z nichž rostla Prešernova poezie ke své jedinečnosti a originalitě.

Má-li se nyní tato prešernovská varianta jihoslovanského a evropského romantismu blíže specifikovat, je nutno proniknout až k samému jádru Prešernovy básnické výpovědi, v jejích základech je dualisticky prožívaný rozpor mezi skutečností a ideálem. Jakkoli je tento dualismus ve svých obecných rysech společný většině evropských romantiků, jakkoli sblízuje Prešernovo dílo zejména s dílem Máchovým, jeho konkrétní motivace, podoba i vyústění u Prešerna se od nich dosti zřetelně liší. Pro Prešerna nebylo přijatelné řešení, s jakým se setkáváme u Byrona a evropského byronismu; neviděl východisko ve vypjatém individualismu a solipsismu izolovaného byrodědce, který se vědomě otočil zády ke společnosti a popřel ji, jakmile dospěl k poznání, že se v ní postulovaný ideál nemůže uskutečnit; nepřijal však ani řešení, které nabízela romantika německá; totiž útek před skutečností do světa metafyzické nebo náboženské spekulace. Konflikt mezi jedincem a společností byl pro Prešerna konfliktem uvnitř konkrétní společenské skutečnosti a básníkovy úsilí tíhlo k rovnováze obou těchto pólů nikoli k absolutizaci jednoho z nich. Když poznal, že takové rovnováhy nelze ve sféře osobního života dosáhnout, pokoušel se o ni alespoň v oblasti básnické tvorby. A zde je podle Kosa základem paradox romantické tvorby Prešernovy: jeho poezie vydává svědectví o neřešitelnosti konfliktu mezi jedincem a světem, mezi ideálem a skutečností, je jakoby fascinována úsilím odhalovat konfliktnost těchto vztahů v jejich nejrůznějších podobách — a přitom je sama výsostnou konkretizací rovnováhy a harmonie svých jednotlivých složek, uměleckou realizací ideálu, o jehož nedosažitelnosti vypovídá její ideová náplň.

Kriticko-informativní přehled nejvýznamnějších příspěvků k problematice romantismu ve slovinské literatuře uzavřeme stručnou informací o studii Borise PATERNUA, v jejichž úvodních pasážích je nově osvětlen přechod od romanticky orientované tvorby k realismu.³⁶

Z Paternuových výkladů je zřejmé, že formování realismu ve slovinské literatuře nenarazilo na tradici, která by překázela jeho vývoji a rozkvětu. Dokonce naopak: v úsilí o sblížení literatury s životní skutečností nacházela teorie i tvůrčí praxe slovinských realistů v předchozí vývojové etapě po nejedné stránce určitou oporu. Program literárního realismu, míní Paternua, se u Slovinců nevyhranil jako názorový a estetický protiklad romantiky. Poezie Prešernova, která znamenala první skutečný vzestup slovinské literatury na světovou úroveň, a to i podle nejnáročnějších uměleckých kritérií, nevybočila totiž přes romantické rozpětí osobního zážitku i výrazu z mezí jasného, plastického a srozumitelného básnického slova ve službách za svobodu člověka a demokratická práva malého, politicky nesvobodného národa. Ani romantické teorie Matije Čopa, který vytvářel své literární umělecké koncepce za silného vlivu bratří Schleglů, Goetha, Byrona i romantiky polské, nebyla nikdy přístupná krajnostem tohoto programu. Čop přímo programově zavrhl romantickou mystiku a fantastiku i další extrémní rysy západoevropské romantiky, jako byl titanismus, démoničnost a záliba v exotičnosti. Byl podle vlastních slov zaujat pro „myšlenkově závažnou poezii“ a při všech sympatiích k romantismu si podle Paternua uchoval trvalý vztah k „homérské pravdě a prostotě“. A třebaže Prešeren ve své tvůrčí praxi leckdy překročil tato programová kritéria a estetické normy, zůstalo u obou slovinských spisovatelů nezproblematizované vědomí spojitosti s historickými osudy vlastního národa, jakož i vědomé úsilí přispět literární tvorbou ke kulturnímu povznesení a národnímu uvědomění Slovinců.

Je možno resumovat: Výsledky diskusí, polemik a sporů o romantismus, jak je přineslo poválečné čtvrtstoletí, mezi jiným i diskusní tribuny všech čtyř dosavadních slavistických sjezdů, vyústily též u slovinských literárních historiků v poznání, že jde o kategorii *historickou* a nikoli pouze estetickou nebo nadčasovou. Romantismus jeví se dnes po všech těchto diskusích a sporech jako konkrétní literární směr, který se během první poloviny 19. století postupně prosadil téměř ve všech evropských literaturách a výrazně ovlivnil převážnou část tehdejší literární produkce. Jeho vznik, vývoj a proměny měly v jednotlivých národních literaturách rozmanitou podobu, rozdílný průběh i časové mezníky, jak to vyplývalo z jejich konkrétních historickospolečenských podmínek i z individuálních uměleckých dispozic jednotlivých tvůrců; přesto však ve svém základním obrysu vykazoval romantismus jisté znaky, které byly společné celé epoše. Badatelské výsledky slovinské literární vědy ukazují, že při studiu romantismu ve slovinské literatuře byly postiženy jak obecné a společné rysy romantismu, tak jeho národní a individuální zvláštnosti.

³⁶ Srov. Boris Paternua, *Nastanek teorije realizma v slovenski književnosti*, Slavistična revija 14 (1963), str. 153–180. Srov. též *Tematska kontinuiteta pri uvajanju novih stilov v slovensko pesništvo od baroka do moderne*, Slavistična revija 17 (1969), str. 233 až 264. France Bernik, *Problem literarnih zorsti med romantiko in simbolizmom v slovenski književnosti*, *ibid.*, str. 33–51.